

*** ROZHLEDY — MATERIÁLY ***

**SLAVISTICKÉ ZÁJMY J. E. PURKYŇĚ A LUŽIČTÍ SRBOVÉ (NA PŘÍKLADU
JEHO KONTAKTŮ SE *SPOLKEM PRO LUŽICKÉ DĚJINY A JAZYK*)¹**

Josef Šaur (Brno)

Purkyňovy slavistické a slovanské zájmy byly dosud bohatě zpracovány.² Bohužel na řadu prací o těchto Purkyňových aktivitách se dnes nemůžeme spolehnout. Často se jednalo o příspěvky otištěné v jubilejních sbornících, kde měli autoři tendenci přenášet Purkyňův přínos v oblasti medicíny a biologie i na jeho slavistické zájmy, v nichž byl však po celý život diletantem (v původním a nepejorativním slova smyslu). Pokusím se ukázat, že Purkyňova slavistická činnost stojí stále za zkoumání a nové přehlédnutí na příkladu jeho kon-

¹ Tato studie vznikla v rámci specifického výzkumu, projekt MUNI/A/0902/2010 Slovanské areály.

² Z rozsáhlé sekundární literatury k Purkyňovu životu, dílu a slovanským a slavistickým zájmům uvádím alespoň základní výběr: BENEŠ, J.: Purkyňův odkaz ve vědě a filosofii. Praha 1957; HAUBELT, J.: Jan Evangelista Purkyně. Praha 1987; CHODOUNSKÝ, K.: Jan Evang. Purkyně. Působení jeho pro rozvoj české kultury. Praha 1927; KARDYNI-PELIKÁNOVÁ, K.: Styky Jana Ev. Purkyně s časopisy „Tygodnik Literacki“ a „Dennica Jutrzenka“. Slezský sborník 60, 1962, s. 78–89; KIRSCH, W.: Jan Evangelista Purkyně 1787–1869. Ein Beitrag zur 200. Wiederkehr seines Geburtstages. Berlin 1989; KRUTA, V. – TEICH, M.: Jan Evangelista Purkyně. Praha 1962; KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyně. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968; LESKY, E.: Purkyněs Weg. Wissenschaft, Bildung und Nation. Wien 1970; MATOUŠEK, M.: Život Jana Evangelisty Purkyně. Praha 1946; NĚMEC, B. – MATOUŠEK, O. (red.): Jan Evangelista Purkyně. Badatel – národní buditel. Soubor příspěvků o jeho životě a práci. Praha 1955; NĚMEC, B. (red.): Jan Ev. Purkyně 1787–1937. Sborník statí k 150. výročí narozenin českého učenice. Praha 1937; PELIKÁN, J.: Purkyňova spolupráce s Poláky. In: Petr, J. (ed.): Z česko-polských jazykových a literárních styků. Praha 1988, s. 103–112; PELIKÁN, J.: Purkyňova spolupráce s Poláky. Brno 1990; ROZSÍVALOVÁ, E.: Život a dílo J. E. Purkyně. Praha 1956; TEICH, M.: Jan Ev. Purkyně. Brno 1950; TRÁVNÍČKOVÁ, E. (ed.): Jan Evangelista Purkyně. Život a dílo. Praha 1986; ZIENIUKOWA, J.: Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu a kontakty polsko-łużyckie w XIX wieku. Letopis A 32, 1985, 2, s. 70–74; ŽÁČEK, V.: Jan Evangelista Purkyně. Praha 1987.

taktů se *Spolkem pro lužické dějiny a jazyk* a jeho vlivu na lužickosrbské národní obrození.³

Přední přírodovědec, fyziolog světového významu – Jan Evangelista Purkyně – proslul nejen svým přínosem k rozvoji lékařské vědy, ale také svými slovanskými a slavistickými zájmy.⁴ Slovanství tvořilo nedílnou součást Purkyňových životních názorů, spoluurčovalo jeho postoje a ovlivňovalo i jeho společenskou angažovanost. Purkyně zasáhl výrazně nejen do českého národního obrození, ale částečně také do národního obrození nejmenšího ze slovanských národů, Lužických Srbů. Dobře jsou známy a popsány jeho bohaté kontakty s polským prostředím, s nímž ho pojilo téměř třicetileté působení ve Vratislavi, která se tehdy nacházela v pruské části polského záboru. Na tamní univerzitě získal místo profesora fyziologie a patologie v roce 1823 a setrval zde až do roku 1850.⁵

Právě ve Vratislavi si Purkyně vybudoval pověst uznávaného badatele. Pokračoval v rozvoji fyziologie, kterou chápal jako samostatnou vědní disciplínu a v níž učinil řadu významných objevů; za všechny zmiňme alespoň podíl na formulování buněčné teorie, podle níž jsou všechny živé organismy – živočichové i rostliny – složeny ze stejných stavebních kamenů – buněk tvořených protoplazmou, což byl Purkyňův pojem převzatý vědou celého světa. Patřil k zakladatelům histologie. Od počátku 30. let usiloval o vznik samostatného fyziologického ústavu, což se mu podařilo v roce 1839, kdy byla ve Vratislavi zřízena první instituce tohoto typu na světě.

Purkyňovo češství a slovanství se utvářelo zejména pod vlivem mocných prožitků během jeho studií a působení v Praze (1807–1823), kdy se osobně seznámil a přimkl k tehdejšímu českému obrozením. Spolu s vlastenci Jungmannova kruhu A. Markem, V. A. Svobodou, bratry Preslovými, A. Jungmanem a F. Klicperou usiloval o rozvoj českého písemnictví a spisovného jazyka. S J. S. Preslem a J. Jungmannem se zabýval otázkou české odborné terminologie a jednoznačně podporoval zavedení češtiny do vědecké literatury. Stál u zrodu prvního česky psaného odborného časopisu *Krok*.⁶ A po návratu z Vratislavi začal vydávat v roce 1853 přírodovědný časopis *Živa*.⁷ Ostatně jeho obrozenecké zapálení bylo i důvodem, proč musel hledat profesorské místo mimo rakouskou monarchii. Jeho národní a slovanské zájmy nevymizely ani po Purkyňově odchodu do Vratislavi, byť se zpočátku musel potýkat nejen s odloučením od obrozeneckého prostředí ale také s nevrážitostí částí univerzitních kolegů ke své osobě.

³ K problematice vztahu J. E. Purkyně k Lužickým Srbům nejnověji srov. ŠAUR, J.: Jan Evangelista Purkyně a Lužičtí Srbové. Příspěvek k česko-lužickosrbským vztahům. *Lětopis: Časopis za reč, stawizny a kulturu Lužiskich Serbow* 54, 2007, 2, s. 39–55. Ze starších prací pak srov. PETR, J.: J. E. Purkyně a narodne žiwjenje serbow. *Rozhľad* 37, 1987, s. 371–374; PÁTA, J.: Jan Ev. Purkyně a Lužičtí Srbové. In: NĚMEC, B. (red.): Jan Ev. Purkyně 1787–1937. Praha 1937, s. 260–285.

⁴ Purkyňův věhlas byl prý tak veliký, že stačilo napsat jako adresu Purkyně, Evropa. Srov. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha 1999, s. 331–332.

⁵ Srov. PELIKÁN, J.: Purkyňova spolupráce s Poláky. Brno 1990.

⁶ K tomu srov. Purkyňovu vlastní vzpomínku. PURKYŇĚ, J. E.: O vzniku a zaniknutí časopisu *Kroku* a zaniknutí jeho. In: KRUTA, V. – HORNOF, Z. (eds.): Jan Evangelista Purkyně. Sebrané spisy IX. Věda, výchova, společnosť, studie a úvahy. Praha 1965, s. 122–130. Původně článek vyšel v časopisu *Živa* 5, 1857, s. 83–86.

⁷ *Živa* vychází dodnes a je nejstarším stále vycházejícím přírodovědeckým časopisem u nás.

Purkyně pořizoval v německých knihovnách a archivech soupisy bohemik. Během této činnosti se mu podařilo objevit několik staročeských literárních památek, jejichž prodej do Čech zprostředkoval. Bádání v archivech a knihovnách se stalo častým námětem korespondence Palackého a Purkyně. S Vratislaví je také spojena Purkyňova spolupráce s několika periodiky: poznaňským *Tygodnik literacki*, varšavským rusko-polským časopisem *Dennica-Jutrzenka*, berlínským *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, pražským německy vycházejícím *Ost und West* a pražskými *Květy*. Pro tyto časopisy napsal v letech 1830–1843 dvě desítky slavistických recenzí, informativních statí a článků (které vydaly na jeden díl jeho sebraných spisů).⁸ Většinou se jednalo o kompiláty, jejichž úroveň byla závislá na úrovni zdroje, z něhož Purkyně čerpal. Některé z těchto článků sám přeložil do dalších jazyků a publikoval opakovaně. Výše uvedené však nemusí nutně hovořit v neprospěch Purkyňovy publikační činnosti na poli slavistiky. V článcích totiž autorovi nešlo o to objevovat, ale propagovat Slováky a jejich kulturu a informovat o nich. Purkyně, který mj. proslul bohatou knihovnou, dobře zásobenou různými periodiky, cítil za nutné a užitečné předávat získané a načtené informace dalšímu publiku. Znalec jeho slavistické činnosti M. Kudělka o nich hovořil jako o slavistické publicistice.⁹

Nedílnou součástí Purkyňova buditelského působení ve Vratislaví byly i jeho styky se dvěma studentskými (univerzitními) spolky – *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie (Literární slovanská společnost)* a *Towarstwo za lužiske stawizny a řeč (Spolek pro lužické dějiny a jazyk)*. Úzkému sepejetí Purkyně se slovanskou omladinou ve Vratislaví nahrávalo několik skutečností. První z nich byla již zmíněná nevraživost, s níž ho přijali univerzitní kolegové. Purkyněmu se zpočátku nedostávalo dostatečných prostor pro vedení praktické výuky, kterou považoval za základ při cvičeních z fyziologie. A tak konal část výuky i badatelskou práci ve svém bytě v Široké ulici, a to až do vystavění budovy fyziologického ústavu letech 1838–1840. To se umocnilo po osobní tragédii v Purkyňově rodině. V roce 1832 mu během epidemie cholery zemřely obě dcery a po matčině (1834) a manželčině (1835) úmrtí se Purkyňův byt stal útočištěm slovanských (resp. polských) studentů, kteří oblíbeného profesora hojně navštěvovali, a částečně mu tak nahrazovali ztracenou rodinu. Ostatně i *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie* sídlilo po nějakou dobu de facto v Purkyňově bytě.

V květnu 1836 podali polští studenti s Purkyňovým vědomím žádost o povolení ke zřízení studentského spolku, který by se věnoval studiu slovanských literatur, a tak vzniklo *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie*. Purkyně se ujal nejen jeho vedení, ale převzal i oficiální záštitu nad jeho činností, neboť každý z univerzitních studentských spolků musel být zaštitěn autoritou některého z profesorů. Oficiálně stál v čele spolku až do roku 1850, tj. do odchodu z Vratislaví, avšak již od poloviny 40. let se na činnosti spolku nepodílel pravidelně a přímo. Purkyně jako propagátor slovanské kultury už od počátku 30. let apeloval na zřizování kateder slavistiky a spolek proměnil ve specifický slovanský seminář, který přispíval k šíření myšlenky slovanské jednoty a povědomí o slovanské kultuře. Studentům vštěpoval myšlenku nutnosti obrození Slovanů, potřeby pěstování národních kultur, pořádal besedy se studenty, půjčoval jim studijní literaturu, učil je česky. Třebaže

⁸ Srov. KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyně. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968.

⁹ Srov. KUDĚLKA, M.: Slavistické práce Jana Ev. Purkyně. In: KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyně. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968, s. 11.

podle stanov byl spolek přístupný studentům všech národností, podíleli se na jeho činnosti pouze Poláci (kromě občasných návštěv lužickosrbských posluchačů nebo Purkyňových hostů). Na schůzkách společnost posuzovala práce jednotlivých členů a diskutovala o otázkách týkajících se slovanské filozofie, literatury, historie, náboženství i práva ostatních Slovanů. Organizovala též společné výlety na staroslovanská památná místa, překládala literární díla jiných slovanských národů a učila se jejich jazykům. Zdůrazňování obecně slovanských cílů mělo jistě i cíl taktický – ochránit spolek před podezřením, že jde o polskou organizaci, jež by byla pruskými úřady automaticky podezřívána z politické konspiraace. Spolek přesto opakovaně čelil pokusům o zastavení činnosti a úřednímu rozpuštění.¹⁰

Vratislavská univerzita sehrála v lužickosrbských dějinách sice krátkou, avšak ne zcela zanedbatelnou epizodu. K tradičním univerzitním centrům, kam Lužičtí Srbové směřovali za studii, patřila Praha (pro katolické Lužické Srby) a Lipsko (pro evangelické Lužické Srby). Po Vídeňském kongresu a územních změnách, které přinesl, se většina lužickosrbského jazykového území ocitla v Prusku (jednalo se o celou Dolní a velkou část Horní Lužice). Pruský stát se neztotožňoval s umírněnou politikou vůči lužickosrbskému obyvatelstvu, kterou uplatňovalo Sasko, a proto v roce 1836 vydaly pruské úřady nařízení, jímž zakázaly svým poddaným studium na lipské univerzitě, a tak se po léta 1836–1850 stala Vratislav třetím významným univerzitním centrem pro Lužické Srby v 19. století.¹¹

Podobně jako v Lipsku a Praze založili v roce 1838 Lužičané i ve Vratislavi studentský spolek, který nesl název *Towarstwo za lužiske stawizny a rěč* (*Der akademische Verein für lausitzische Geschichte und Sprache; Spolek pro lužické dějiny a jazyk*).¹² Také vratislavský spolek měl spíše zemský než národnostní charakter, a tak se na jeho činnosti

¹⁰ Srov. PELIKÁN, J.: Purkyňova spolupráce s Poláky. In: Petr, J. (ed.): Z česko-polských jazykových a literárních styků. Praha 1988, s. 103–112; MIKULKA, J.: Slovanství a polská společnost v XIX. století. Praha 1984, s. 70–71; ŽÁČEK, V.: Jan Evangelista Purkyně. Praha 1987, s. 149–151.

¹¹ Srov. KUNZE, P.: Die preussische Sorbenpolitik 1815–1847. Budyšin 1978, s. 134–136.

¹² K dějinám vratislavské spolku srov. následující literaturu a tištěné prameny: CYŽ, J.: Wróclawske akademiske towarstwo za stawizny a rěč. Rozhled 18, 1968, s. 25–31 a 52–61; KUNZE, P.: Wuznam serbskich towarstwow za narodne wozrođenje Serbow. Rohlad 51, 2001, č. 7–8, s. 277–285; POHRT, H.: J. A. Smoler und der „Verein für lausitzische Geschichte und Sprache“ 1838 bis 1850. Lětopis B 32, 1985, 1, s. 32–39; KUNZE, P.: Der Akademische Verein für lausitzische Geschichte und Sprache in Breslau. In: DONNERT, E. (Hrg.): Europa in der Frühen Neuzeit. Festschrift für Günter Mühlhpfordt. Bd. 3. Aufbruch zur Moderne. Weimar–Köln–Wien 1997, s. 663–682; KUNZE, P.: Tätigkeit und Wirksamkeit des Akademischen Vereins für lausitzische Geschichte und Sprache in Breslau 1838 bis 1849/50. Lětopis B 33, 1986, s. 23–29; MUSIAT, S.: Sorbische/Wendische Vereine 1716–1937. Bautzen 2001, s. 42–45; CYŽ, J.: Něktore dokumenty Wróclawskeho akademiske Towarstwa za stawizny a rěč. Lětopis A 20, 1973, 2, s. 229–239; CYŽ, J.: Z korespondency Wrocławského akademiskeho Towarstwa. Lětopis A 21, 1974, 2, s. 232–249; CYŽ, J.: J. A. Smolerowe listowanje z „Młodej Serbskej“ (I. džěl). Lětopis A 22, 1976, 1, s. 97–122; CYŽ, J.: J. A. Smolerowe listowanje z „Młodej Serbskej“ (II. džěl). Lětopis A 23, 1976, 1, s. 101–117; CYŽ, J.: J. A. Smolerowe listowanje z „Młodej Serbskej“ (III. džěl). Lětopis A 24, 1977, 1, s. 103–123; CYŽ, J.: Smolers Korrespondenzen mit A. Rösler, L. Haupt und J. M. Gebhardt. Lětopis B 21, 1974, 2, s. 144–163.

výrazně podíleli i Němci pocházející z Lužice. Při založení spolku hrál významnou roli lužický Němec Adolf Rösler, který se stal i prvním předsedou. Obě národnosti měly ve spolku stejné postavení a od počátku platilo nepsané pravidlo, že funkce předsedy a tajemníka spolku bude vždy zastávat jeden Němec a jeden Lužický Srb. Z dvaceti zakládajících členů bylo Lužických Srbů jen šest: Jan Arnošt Smoler z Łazu, Bohuchwał Markus ze Zakrjowa, Awgust Bulank, Franc Krawc-Schneider, Theodor Warnač a Klemenc Warnač – všichni z Kulowa.¹³ Členové si ve stanovách určili, že se bude věnovat studiu lužických dějin, archeologie, práva, zeměpisu, statistiky, přírodovědy, literatury, jazyků, kultury a národopisu Lužických Srbů a Němců. Spolek se členil na čtyři sekce: historickou, zeměpisnou, německou a lužickosrbskou. Každý člen měl povinnost během semestru vypracovat jeden článek nebo proslavit přednášku ve své sekci, případně na společné spolkové schůzi.¹⁴ Protektorem spolku se stal Gustav Adolf Stenzel (1792–1854), od roku 1827 řádný profesor německých dějin na vratislavské univerzitě a specialista na slezské a lužické dějiny.

Duchovním vůdcem celého spolku se od počátku stal Lužický Srb Jan Arnošt Smoler (1816–1884),¹⁵ který zastával funkci spolkového sekretáře a po odchodu A. Röslera z Vratislavi (1839) i funkci předsedy. Později se Smoler vypracoval mezi nejvýznamnější představitele lužickosrbského národního hnutí a obrození. Měl k tomu ty nejlepší předpoklady. Vyrůstal ve vesnici Łaz, kde jeho otec – sám uvědomělý Lužický Srb – působil jako učitel a post faráře zastával Handrij Zejler (1804–1872), zakladatel moderní lužickosrbské literatury a autor práce *Kurzgefaßte Grammatik der Sorben-Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte*, kterou kodifikoval tehdejší horní lužickou srbštinu. Během studií na budyšínském gymnáziu ovlivňoval Smolera Handrij Lubjenski (1790–1840), další významný představitel lužickosrbského národního obrození, který v Budyšině působil jako duchovní při chrámu svatého Petra. Když v polovině 30. let 19. století zamířil Smoler do Vratislavi za studii evangelické teologie, přišel tam jako národně uvědomělý Lužický Srb, připravený povzbuzovat k národní činnosti i své spolužáky. Vratislavský spolek nebyl jediný, u jehož zrodu Smoler stál. Byl iniciátorem vzniku gymnaziálního společenstva *Societa Slavica Budissinensis* v roce 1839 a *Towarstwa Maćicy Serbskeje (Matice lužickosrbská)* v roce 1845/1847 (v letech 1872–1882 byl jejím předsedou), 25 let předsedal budyšínskému spolku *Bjesada*. Působil jako redaktor (od roku 1848) a v letech 1850–1884 zároveň jako vydavatel *Tydzjeŋskeje* (od roku 1854 *Serbskeje*) *Nowiny*, kterou proměnil v centrální lužickosrbské periodikum. Zasloužil se o založení lužickosrbského knihkupectví a nakladatelství v Budyšině. Většinu těchto buditelských a organizačních aktivit prováděl

¹³ S. Musiat uvádí, že spolek zakládalo 13 Němců a sedm Lužických Srbů. MUSIAT, S.: *Sorbische/Wendische Vereine 1716–1937*. Bautzen 2001, s. 42.

¹⁴ Srov. CYŽ, J.: *Wróclawske akademiske towarstwo za stawizny a rěč*. Rozhled 18, 1968, s. 27.

¹⁵ Ke Smolerovi srov. ČERNÝ, A.: *Vlastní životopis Jana Arnošta Smolera*. Slovanský přehled, 12, 1909/1910, s. 6–11, 62–69, 204–212; CYŽ, J.: *Jan Arnošt Smoler*. Wobrys jeho žiwjenja a skutkowanja. Džel 1, Leta kublanja. Budyšin 1966; CYŽ, J.: *Jan Arnošt Smoler*. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótcinca. Budyšin 1975; KUNZE, P.: *Jan Arnošt Smoler*. Ein Leben für sein Volk. Bautzen 1995; ZEIL, W.: *Jan Arnošt Smoler a slavistika v jeho době*. Slovanský přehled 1986, s. 305–311; FRINTA, A.: *Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*. Praha 1955, s. 87–90.

děl na vlastní finanční riziko, což vedlo k tomu, že většinu života prožil v hmotném nedostatku. Kromě buditecké činnosti proslul i vydanými odbornými pracemi. Vedle zásadní folkloristické práce o lužickosrbských lidových písních *Pisničky horních a dolních Lužických Srbů (Pěsničky horních a dolních Lužiskich Serbow, 1841–1843)*¹⁶ byl autorem několika konverzačních a jazykových příruček.¹⁷

Smoler aktivně zasahoval do všech sekcí spolku a jeho energie se přenášela i na ostatní členy, zejména pak na ostatní Lužické Srby. Jak už jsem zmínil výše, počátky lužickosrbské sekce byly co do počtu členů skromné. Její činnost se zaměřovala především na společné studium lužické srbštiny na základě Zejlerovy mluvnice. Tyto jazykové hodiny navštěvovali i dva Němci A. Rösler a Korla Prätorius z Wojerec. Členové sekce se záhy seznámili i s Purkyněm, který se o činnosti spolku dozvěděl díky Smolerovi. Ten se již v době svých vysokoškolských studií zajímal o lužickosrbské lidové písně a folklor, jejichž sbírání se stalo základem Smolerova věhlasu a také důvodem častých absencí na přednáškách. Po Smolerově přednášce o lidových písních na půdě spolku jej pozval Purkyně k sobě domů. Věhlasný fyziolog o Lužických Srbech věděl jen málo a byl rád, že se může s tímto nejmenším slovanským národem a jeho kulturou seznámit přímo. Tim se také začala spolupráce Purkyně a *Spolku pro lužické dějiny a jazyk* trvající v různé míře intenzity deset let.

U Purkyně doma se začali mladí Lužičtí Srbové učit česky a od polských studentů také polsky.¹⁸ Nařízení pruského státu zakazující svým poddaným studium v Lipsku tak nakonec mělo zcela jiný účinek, než se očekávalo. Zabránilo sice mladíkům navštěvovat z pruského pohledu příliš tolerantní saskou univerzitu a místo toho je zavedlo do slovansky naladěného prostředí. Vratislavský „exil“ se ukázal jako přínosný; lužickosrbská sekce se pod vlivem studia polštiny a češtiny a etablování jejich spisovných norem začala věnovat i otázce ustálení lužickosrbského pravopisu, která byla tehdy velmi aktuální. Smoler prosadil, aby se spolkový rukopisný tiskový orgán psal v pravopise založeném na české a polské ortografii. Studenti se seznamovali nejen s češtinou, ale také s českou kulturou a literaturou, a to na základě pravidelné četby časopisu *Květy*. Podobně jako Polákům vštěpoval Purkyně i Lužickým Srbům nutnost péče o národní jazyk a kulturu, probouzel v nich zájem o ostatní slovanské národy.

¹⁶ Kniha obsahuje 531 písní (331 horno- a 200 dolnolužických), 18 pohádek, 199 přísloví, obšírné pojednání o lidových zvycích a obyčejích, o lidových krojích, sbírku lidových pověr, podání o mytických bytostech, rozpravu o lužickosrbských dialektech, první topograficko-statistický soupis obou Lužic, vyobrazení lidových krojů a první národopisnou mapu obou Lužic.

¹⁷ *Maly Sserb aby Sserske a Njemske Rosmlówenja* (Budyšin 1841), *Njemsko-serski słownik. Z wuloženjom powěštkomneho serskeho prawjepisnja* (Budyšin 1843), *Kleine Grammatik der serbisch-wendischen Sprache* (tři vydání 1850–1861).

¹⁸ „My Serbjo bjechmy so zajdženu zymu prjotkwzali, čjesku ryč nawuknyć; jedyn wot nas džeše tehodla k kn.[jezu] Purkinemu a prašeše so pola jeho, na kajke wašnje by so to najljepje stało. Kńeža Purkiña zweseliše tajke prašenje, zo mjesci praješe: Ja sam chcu Waš wučer być“ Srov. Dopis wratislavského towarzstwa budyšínskému spolku z 22. 7. 1841. In: NOWOTNY, P.: *Listy, pisane serbskemu gymnazialnemu towarzstwu w Budyšinje z lět 1839–1850*. *Lětopis A 12, 1965, 2, s. 218–219*.

Díky Purkyňově slavistické publikační činnosti si můžeme udělat představu o názorech, které Lužickým Srbům vštěpoval. Základním a trvalým rysem Purkyňova národního smýšlení bylo přesvědčení o nezastupitelné roli mateřského jazyka. Již na počátku 20. let 19. století vyjádřil svůj názor na mateřský jazyk v článku *Über die Wichtigkeit der Muttersprache*.¹⁹ Purkyň ve stati nehodnotí problematiku mateřského jazyka obecně, ale zcela konkrétně na stavu a postavení češtiny. Jazyk je pro něj hlavním znakem národnosti, projevem národního ducha a předpokladem existence národa v budoucnosti.²⁰ „Die erste Erscheinung des Menschens in unserer Lebenssphäre fällt in eine Nation, und innerhalb dieser in eine bestimmte Familie; das erste Element und Organ seines Denkens, Fühlens und Willens ist seine Muttersprache. – Die Muttersprache ist ein zweiter Organismus, der dem erwachenden jungen Geiste... angeboren wird.“²¹

Purkyňovy úvahy o úzké provázanosti jazyka a národa odpovídalo dobovému smýšlení. V romantické tradici počátku 19. století se odvozoval z charakteru jazyka duch národa. Wilhelm von Humboldt např. napsal, že jazyky se neliší hláskami a znaky, ale světónázorově. Německý romantický filosof J. G. Herder dokonce tvrdil, že „ve zřetězení i vnitřním sledu německých souvětí je cítit krok Němce..., který se vyznačuje rovnoměrnou, pevnou a mužnou chůzí“.²² Myšlenky o důležitosti mateřského jazyka a jeho sepjetí s národem rozvíjel Purkyň i v pozdějších dílech: v článku ze 30. let *Über die Bewegungen und Richtungen in der neuböhmischen Literatur. Vom Professor Dr. Purkinje in Breslau (O ruchu i kierunku literatury nowoczeskiej. Atykuł napisany pres prof. Purkinjeho)*²³ a v drobné publikaci reagují na rakousko-uherské vyrovnání *Austria Polyglotta*.²⁴ Dokonce i v době bachovského absolutismu vypisoval některé přednášky na pražské univerzitě česky. Přesvědčení o důležitosti mateřského jazyka provázelo Purkyň po celý život a není tedy důvod domnívat se, že by je nepřenašel i na lužickosrbské mladíky, kteří se u něj učili česky.

Dalším základním kamenem Purkyňova světónázoru byla slovanská vzájemnost. Jeho pojetí ideje příbuznosti Slovanstva vycházelo z představ druhé generace českých obrozenců, shromážděných okolo Josefa Jungmanna. Na Purkyň mocně působila formulace slovanské myšlenky J. Kollárem a také vědecké zpracování slovanské problematiky

¹⁹ Článek byl otištěn v časopise *Hesperus, Enzyklopädische Zeitschrift für gebildete Leser*, Praha 1820, sv. 25, nr. 4, s. 26–28.

²⁰ Srov. KUDĚLKA, M.: Slavistické práce Jana Ev. Purkyňe. In: KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyňe. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968, s. 12–13 a 45–46.

²¹ Cit. dle KUDĚLKA, M.: Slavistické práce Jana Ev. Purkyňe. In: KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyňe. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968, s. 46.

²² Cit. dle GAZDA, J.: Lingvisticko-metodologické aspekty srovnávací typologie textů se zřetelem k areálu střední a východní Evropy. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): Areál – sociální vědy – filologie. Brno 2002, s. 29.

²³ Německá verze byla publikována v časopisu *Magazin für die Literatur des Auslandes*, 1836, č. 32. a 33. Polská mutace článku vyšla v *Tygodniku Literackém*, 1838, č. 15. a 16. Obě verze viz KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyňe. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968, s. 67–91.

²⁴ Srov. ediční vydání KRUTA, V. – HORNOF, Z. (eds.): Jan Evangelista Purkyňe. Sebrané spisy IX. Věda, výchova, společnost, studie a úvahy. Praha 1965, s. 231–299.

v díle J. P. Šafaříka. Po publikování článku o důležitosti mateřského jazyka se Purkyně na deset let odmlčel a až v roce 1830 publikoval v berlínském časopise *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* rozsáhlou zprávu právě o Šafaříkově práci *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*.²⁵ Purkyně věřil v jazykovou a kulturní jednotu Slovanů, která se však cílevědomě distancovala od politických aspektů a především odmítala jakoukoliv možnost revoluční změny situace, jež se vytvářela podle vlastních zákonitostí a kterou nemohlo nic ani uspišit ani zpomalit. Tento trvalý rys Purkyňovy slavistické práce byl kritériem pro všechno jeho konání v dané oblasti. V duchu této jednoty odmítal separatistické snahy probouzejících se slovanských národů, hlavně projev slovenského jazykového odštěpení se od češtiny.

Purkyně přijal Palackého tvrzení, že boj Čechů s Němci je základním hybným principem českých dějin, což zdůraznil slovy „die Geschichte Böhmens bietet uns einen Kampf auf Tod und Leben der zwischen slawischer und deutscher Nationalität.“²⁶ Celý život zůstal věrný Kollárově koncepci slovanství. Ve stáří se dokonce neváhal smířit s násilným porušováním Poláků v ruském záboru Polska, což vnímal jako skutečnost Slovanstvu prospěšnou. Kořeny jeho slovanství byly pevně zakotveny v půdě českého národního obrození, kde Purkyně hledal a našel oporu pro své slovanské zájmy i pro mezislovanskou organizační činnost.

V duchu romantické představy jediného slovanského jazyka (jednotlivé národní jazyky považoval za „nářečí“) a jedné slovanské literatury se vyslovil pro vzájemné obohacování slovanských jazyků formou lexikálních výpůjček, ovšem vedle tvorby nových slov v rámci jednotlivých národních jazyků. Hnutí za mezislovanskou vzájemnost se objevilo podle Purkyně nejdříve u Čechů, od nichž se šířilo k Jihoslovanům, Polákům a Rusům, od nichž se obohacovala čeština. Ta měla postupně přejímat jejich jazykový materiál, až by se jim stále více podobala, aniž by ztratila svoji samostatnost. Toto stručné zachycení hlavní rysů Purkyňova obrozeneckého smýšlení poskytuje představu o ideové náplni pravidelných návštěv lužickosrbských studentů u něj doma.

Podíl Purkyně na dalším rozvoji *Spolku pro lužické dějiny a jazyk* a jeho lužickosrbské sekce neměl ráz jen ideový. J. Cyž dokonce předpokládal, že založení rukopisného tiskového orgánu spolku, do něhož zapisovali lidové písně, anekdoty, bajky, přísloví a další lidovou slovesnost, se událo z Purkyňova podnětu.²⁷ Tuto skutečnost však nejsme schopni na základně dochovaných dokumentů potvrdit, ale ani vyvrátit.²⁸ Bez pochybností

²⁵ Srov. recenzi ŠAFAŘÍK, P. J.: *Geschichte der slawische Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, 1830, s. 431–446; KRUTA, V. – HORNOF, Z. (eds.): *Jan Evangelista Purkyně*. *Sebrané spisy V*. Německé recenze biologických a literárně-historických spisů. Praha 1951, s. 89–99.

²⁶ Viz článek *Über die Bewegungen und Richtungen in der neuböhmischen Literatur*. Vom Professor Dr. Purkinje in Breslau otištěný v časopise *Magazin für die Literatur des Auslandes*, 1836, č. 32 a 33; Nově editováno v KUDĚLKA, M. (ed.): *Jan Evangelista Purkyně*. *Sebrané spisy X*. Slavistické práce. Praha 1968, s. 67.

²⁷ Srov. CYŽ, J.: *Wrocławskie akademiske towarzystwo za stawizny a rěč*. *Rozhled* 18, 1968, s. 30.

²⁸ V dochované korespondenci spolku a jeho členů není např. žádná zmínka o tom, že by je k této činnosti Purkyně pobízel. Nenacházíme tam ale také žádnou zmínku o tom, že by k založení spolkového tiskového orgánu pobízeli kolegové z jiných studentských spolků. Stejně

ovšem víme, že studenti měli k dispozici Purkyňovu rozsáhlou knihovnu. Její stav na konci 30. let 19. století dnes již nemůžeme zjistit, avšak známe její rozsah v době Purkyňovy smrti ze zápisu pořízeného pro dědické řízení.²⁹ Byť se jeho odborné zájmy ubíraly jiným směrem, obsahovala Purkyňova knihovna (čítající cca 8 tisíc svazků) téměř třetinu knih zaměřenou na humanitní disciplíny, kde velkou část tvořila bohemika a polonika. Jelikož měla jeho knihovna doslova legendární pověst, a v Purkyňově přijaté korespondenci z počátku 40. let 19. století často nacházíme prosby o zapůjčení knih, můžeme předpokládat, že skýtala mladým Lužickým Srbům dostatek studijního materiálu.³⁰ Sám také několik knižních svazků daroval spolkové knihovně.

Purkyně nebyl jediným vratslavským profesorem, který *Spolek pro lužické dějiny a jazyk* podporoval.³¹ V historické sekci spolku se angažoval historik B. Hildebrand (1812–1878), který, podobně jako Purkyně, přispíval dary do spolkové knihovny. Po Hildebrandově jmenování profesorem v Marburgu v létě 1841 mu členové spolku na rozloučenou darovali knihu A. Röslera *Die Vereinigung der Oberlausitz unter böhmischer Herrschaft im 14. Jahrhundert* s poděkováním: „Z čežkej wutrobu dyrbimy Wam čahnyć dać, kiž sće so přeco prócował, dobro a rozkčew towarstwa spěchować, kiž sće kóždemu jednoltywcej přəcəlně słowo poprał a jemu z radu a skutkom pomhał a wšech ze swojimi pozbuďowacyimi słowami za prawo, wšo dobre a rjane zahorjał. Waše wopomnjenje wostanje nam wšëm njezapomnite.“³²

Podpora, kterou Purkyně prokazoval členům *Spolku pro lužické dějiny a jazyk*, se projevila i tím, že převzal protektorství po profesoru Stenzelovi. Tomu se nelíbily kontakty členů spolku s prof. Hildebrandem, známým svým demokratickým smýšlením, a Purkyněm, proslulým „arcislovanem“³³, a proto v květnu 1841 rezignoval na protektorství spolku. To pro spolek znamenalo ztrátu statutu akademické instituce. Přímým důsledkem tohoto kroku bylo, že na začátku léta 1841 akademický senát zamítl žádost spolku o finanční podporu pro spolkovou knihovnu. Spolek zároveň ztratil přízeň několika dalších zastánců v akademické obci a mohlo mu hrozit i zrušení. Tomu zabránil Purkyně, který se od 1. čer-

tak mohl založení knihy iniciovat sám Smoler na radu Zejlera či Lubjenského. Možností se tedy nabízí více a Purkyňův vliv se nedá spolehlivě doložit.

²⁹ Purkyňova knihovna měla podle seznamu pozůstalostního řízení 5802 děl (v 8626 svazcích). A v humanitních oborech obsahovala 78 knih z teologie, 407 z filozofie, 242 z historie, 54 ze zeměpisu, 139 z ruské literatury, 184 z polské, 6 z lužickosrbské, 63 z jihoslovanských (Purkyněm označené jako ilyrské), 396 z české, 171 z německé, 48 z literatur v jiných jazycích a 216 z lingvistiky. Podrobněji srov. SAJNER, J. – ŽILKA, S.: Vztah Jana Ev. Purkyně k Lužickým Srbům ve světle jeho knihovny. *Lětopis A* 16, 1969, 1, s. 132–136.

³⁰ O Purkyňově knihovně se zmiňuje i I. I. Srezněvskij v dopise F. S. Jevckému: „... a biblioteka jeho, očeň bogata knjigami i povremennymi izdanijami na vsehch vozmožnych slavjanskich narečijach, otkryta vsem molodym ljubiteljam slavjanstva v Vorotislave, i slavjansago putešestvennika, otstavšago ot choda svojej otečestvennoj literatury, zajmet ne na odin čas...“ FRANCEV, V. A.: K biografii češkago slavjanofila Jana Jev. Purkini. *Nězdannyje meloči*. Varšava 1914, s. 4.

³¹ O podpoře spolkové knihovny srov. CYŽ, J.: *Wróclawske akademiske towarstwo za stawizny a řeč*. *Rozhled* 18, 1968, s. 52.

³² Cit. dle Tamtéž, s. 29.

³³ Používám výraz Jana Cyže. Tamtéž, s. 52.

vence 1841 stal protektorem spolku a držel nad ním ochrannou ruku až do svého odchodu do Prahy na konci 40. let 19. století.³⁴

Uvážíme-li veškerou nevšední pomoc a podporu, kterou Purkyně vratislavskému spolku a jeho lužickosrbské sekci poskytl – výuka češtiny, umožnil jim přístup do své bohaté knihovny, knižními dary podpořil spolkovou knihovnu, zaštitil svojí autoritou spolek na akademické půdě – neudiví nás, když v dochovaných materiálech spolku (zejména pak korespondenci s ostatními spolky a ve výročních zprávách) nalezneme i několikrát vyjádření vděčnosti; např. ve zprávě o činnosti spolku za zimní semestr 1841/1842 ze dne 7. listopadu 1842: „Nachdem wir Ihnen, hochverehrter Herr Protektor, den Gang unserer Bestrebungen in Kurzem dargelegt, fühlen wir uns verpflichtet, Ihnen unseren herzlichen Dank zu sagen, so für die Bereitwilligkeit, mit der Sie unserer Bitte, Protektor unseres Vereins zu werden, entgegen gekommen sind, als für die Unterstützung, die Sie uns, besonders den Mitgliedern der wendischen Sektion haben, angedeihen lassen. Mögen Sie uns auch fernerhin Ihr Vertrauen und Ihre wohlwollende Gesinnung erhalten. Dies ist unser aller Wunsch und Bitte, deren Gewährung uns zum weiteren Fortschritt auf der Bahn der Wissenschaft anfeuern wird.“³⁵

Na konci léta 1841 se Smoler vrátil do Vratislavi, aby zde započal studium slavistiky, na nově založené katedře slavistiky, kterou zaujal František Ladislav Čelakovský (1799–1852). Purkyně nabídl Smolerovi místo domácího učitele a vychovatele pro své dva syny (Karla a Emanuela) a pořadatele rozsáhlé knihovny. Netřeba zdůrazňovat, že s návratem Smolera do Vratislavi se zintenzivnila činnost lužickosrbské sekce *Spolku pro lužické dějiny a jazyk*. Zároveň se osobou Smolera spolek ještě úžeji přimkl k Purkyňově osobě. Na jeho půdě vznikl v první polovině 40. let 19. století první vydaný překlad literárního díla do lužické srbštiny. Jednalo se překlad Čelakovského *Ohlasu písní ruských* vypracovaný Smolerem a J. A. Warkem.³⁶ Nedlouho poté přeložil Smoler *Rukopis královédvorský*.³⁷ V rámci svých jazykových studií překládali členové spolku do lužické srbštiny i drobnější literární díla, především básně.

Ve vztahu Purkyně ke *Spolku pro lužické dějiny a jazyk* jsem se zatím věnoval aspektům, které poukazují na jeho jednoznačný přínos k obrození nejmenšího ze slovanských národů. Již v 80. letech 19. století hodnotil Jakub Bart (Čišinski) přínos spolku a Purkyně následovně: „Největší a nešťastnější však vliv měl spolek Vratislavský a styk horlivých Slovanů v domě Purkyňově na národ lužický; neboť obzvláštním přispěním Purkyně a Čelakovského utvořil J. E. Smolef nový analogický, Lužičany sdružující pravopis; (...) Pobyt ve Vratislavi působil na Smolera tak, že tvrditi si troufám: Smolef se stal ve Vratislavi tím, čím jest; Smolefjem stal se Vratislavský spolek kolébkou nejen nové litera-

³⁴ O tom nás informuje více pramenů: srov. např. dva dopisy vratislavského spolku lipským kolegům z 24. července 1841 a 29. dubna 1842. In: CYŽ, J.: Z korespondency Wrocławského akademického Towarstwa. Lětopis A 21, 1974, 2, s. 236–237.

³⁵ CYŽ, J.: Z korespondency Wrocławského akademického Towarstwa. Lětopis A 21, 1974, 2, s. 249.

³⁶ Fr. Lad. Čelakowskoho Wothlós pěsni ruskich. Do lužisko-serbskeje rěčje přeložistaj J. E. Smoler a J. A. Warko. W Praze 1846.

³⁷ Kralo-Dwórski Rukopis. Zebrane lyricko-epicke pěsně a spěwy. Přeložene wot J. E. Smolera. Wudačo Wjacysława Hanki. W Praze 1852.

tury lužické, nýbrž také duševně znovuzrozeného národa.³⁸ Bartovy soudy však musíme dnes označit za nesprávné a zveličené. Toto hodnocení částečně převzal i Josef Páta pro článek z roku 1937.³⁹ Jeho stať byla psána pro jubilejní sborník, kde bývá zvykem spíše chválit než kriticky hodnotit. Páta navíc neměl k dispozici až později zpracované archiválie k dějinám spolku, nehledě na fakt, že v té době ještě neexistovalo kritické zpracování Purkyňovy slavistické činnosti. Páta nemohl tudíž činnost spolku a Purkyňův vliv na ni zcela správně posoudit. Nicméně o jeho článek se opírali další badatelé. A vezmeme-li v potaz, že Purkyňův světový věhlas přírodovědce a lékaře a jeho přínos k rozvoji vědy, byl promítán i na hodnocení jeho slavistické činnosti, neudiví nás až nekritické zveličování jeho příspěvku k lužickosrbskému národnímu obrození. M. Kudělka například shodně s dalšími badateli přisuzoval Purkyňovi zásadní podnět k založení Matice lužickosrbské⁴⁰ a V. Žáček dokonce konstatoval: „Činnost obou, představovaná Janem Arnoštem Smolerm a Janem Petrem Jordanem, a její úspěšnost byla by nemyslitelná bez Purkyňova iniciativního a aktivního zasahování.“⁴¹

Nahlédněme nyní na Purkyňův vliv na *Spolek pro lužické dějiny a jazyk* z dalších úhlů pohledu. Aniž bych chtěl nějak zpochybňovat význam Purkyňovy knihovny či povzbuzování k obrozenecké činnosti a boji za zachování národního jazyka, byl význam této činnosti limitován omezeným významem lužickosrbské sekce spolku a malý počtem Lužických Srbů studujících ve Vratislavi. Sorabista Antonín Frinta trefně hovořil o „jen dočasném“ významu sekce.⁴² U vzniku spolku v roce 1838 stálo jen šest Lužických Srbů. O dva roky později Smoler ukončil svá teologická studia a Vratislav opustil. Již před ním odešli po skončení studií F. Krawc, K. Warnáč, a tak v létě 1840 zůstali ve spolku jen dva Lužičtí Srbové. Na podzim 1840 k nim přibyli Korla Awgust Rjeda z Boršče a Jan Awgust Warko a Po Smolerově návratu do Vratislavi měla lužickosrbská sekce v podzimním semestru pět členů: Smoler, Rjeda, Warko, T. Warnáč a Julius Eduard Wjelan ze Slepého.⁴³ Ze zápisů ze schůzí spolku a lužickosrbské sekce se dozvídáme, že se na jeho činnosti nikdy nepodílelo více než šest Lužických Srbů; nejvíce členů tak měl spolek při svém založení a v dalších letech jejich počet postupně klesal. Navíc pruské úřady umožnili lužickosrbským evangelíkům navštěvovat lipskou univerzitu, a tak lužickosrbský element výrazně oslabil. V letním semestru 1844 byl v lužickosrbské sekci Smoler jediný Lužický Srb, ostatní členové byli Němci, kteří se s pomocí Smolerovy konverzační příručky *Maly Sserb* učili lužickosrbsky. V roce 1845 opustil definitivně Vratislav i Smoler a spolek upadl do „zimního spánku“, z něhož se už neprobral. Spolek se pak potýkal s celkovým

³⁸ BART, J.: Národní snahy studentstva lužicko-srbského. Ruch, časopis pro zábavu a poučení, 1881, č. 9, s. 108.

³⁹ Srov. PÁTA, J.: Jan Ev. Purkyně a Lužičtí Srbové. In: Němec, B. (red.): Jan Ev. Purkyně 1787–1937. Praha 1937, s. 260–285.

⁴⁰ Srov. KUDĚLKA, M.: Slavistické práce Jana Ev. Purkyně. In: KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyně. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968, s. 50–51.

⁴¹ ŽÁČEK, V.: Jan Evangelista Purkyně. Praha 1987, s. 155.

⁴² Srov. FRINTA, A.: Lužičtí Srbové a jejich písemnictví. Praha 1955, s. 50.

⁴³ Srov. CYŽ, J.: Wrocławskie akademiske towarzstwo za stawizny a rěč. Rozhled 18, 1968, s. 31.

nedostatkem členů.⁴⁴ O lužickosrbské sekci se dokumenty naposledy zmiňují v letním semestru 1846, kdy měla čtyři členy, samé Němce. Zánik spolku přišel o pár let později v roce 1850.⁴⁵

Kolik přesně se ve spolku vystříдалo Lužických Srbů za celou dobu jeho trvání, nevíme, avšak oprávněně můžeme předpokládat, že se jednalo zhruba o desítku. Pro srovnání uvedme, že v pražském Lužickém semináři studovalo za dobu jeho existence v letech 1728–1922 celkem 428 Lužických Srbů, 319 Němců a 28 studentů jiných národností, z čehož na 19. století připadá, konkrétněji na léta 1822–1922, 164 Lužických Srbů.⁴⁶ Purkyňovy podněty, jakkoliv zásadní, tak musely mít vinou malého počtu členů spolku v kontextu lužickosrbského národního obrození nutně omezený přínos. I tak byl Purkyňův „bytový“ slavistický seminář úspěšný. Kromě Smolera zanechali stopu v národním obrození i další z Purkyňových pomyslných žáků. Nejznámějším z nich byl zřejmě Julius Eduard Wjelan (1817–1892), který od roku 1852 až do své smrti působil v Slepém jako farář. Vystupoval proti germanizaci, překládal poezii (a sám ji i psal). Jako grafik zachytil srbské kroje pro Smolerovy *Písničky horních a dolních Lužických Srbů*. Jan August Warko (1821–1862) působil po studii jako domácí učitel ve Slezsku (od roku 1843) a od roku 1855 byl farářem v Jabloncu. Platil za dobrého znalce lužické srbsčiny, obzvláště pak mužakovského dialektu. Korla A. S. Rjeda (1820–1898) zpočátku zastával učitelské místo mimo Lužici, později byl farářem v Mužakově. Po celý život se zasazoval za práva Lužických Srbů.⁴⁷ Franc Krawc napsal řadu drobných článků, učebnici pro obecnou školu a v roce 1853 obsáhlou gramatiku katolického dialektu.⁴⁸

Existují i další okolnosti, které nás opravňují domnívat se, že vliv Purkyňe na *Spolek pro lužické dějiny a jazyk* a potažmo na lužickosrbské národní obrození neměl takový význam, jaký se mu přisuzuje. Vznik spolku a doba jeho nejintenzivnějších aktivit spadají do přelomu 30. a 40. let 19. století, což je zároveň doba, kdy Purkyňovy slavistické zájmy polevují. V roce 1843 vyšla poslední z Purkyňových slavistických statí a později se slavistické činnosti věnoval spíše zřídka.⁴⁹ Ve Vratislavi si Purkyňe postupně vybudoval pověst

⁴⁴ Počty členů spolku (míněno všech členů bez ohledu na národnost) byly následující: 1838 (20), 1838/39 (18), 1839/40 (16), 1840/41 (11), 1841/42 (14), 1842/43 (12), 1843/44 (15), 1844/45 (12), 1845/46 (11), 1846/47 (13), 1847–49 (8), 1849/50 (7). MUSIAT, S.: Sorbische/Wendische Vereine 1716–1937. Bautzen 2001, s. 42.

⁴⁵ Srov. CYŽ, J.: Wróclawske akademiske towarstwo za stawizny a rěč. Rozhled 18, 1968, s. 54–61.

⁴⁶ Srov. BOHÁČ, Z.: Die Matrikel der Zöglinge des „Wendischen Seminar“ in Prag 1728–1922. In: BOHÁČ, Z.: České země a Lužice. Tišnov – Budyšín 1993, s. 52.

⁴⁷ O všech třech srov. ŠOLTA, J. a kol.: Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow. Budyšín 1984.

⁴⁸ ULBRECHTOVÁ, H.: Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami. Praha 2009, s. 52

⁴⁹ Po tomto datu vydal už jen jeden větší článek o Slovanech, a sice O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského způsobu psaní v oboru jazyka slovanského otištěný v roce 1851 v Časopise Českého musea, avšak napsaný již počátkem 40. let pro Dennici-Jutrzeňku. Srov. O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského způsobu psaní v oboru jazyka slovanského. Sepsal prof. Dr. J. Purkyňe. Časopis Českého musea 1851, sv. 1, s. 41–76. Edičně vydáno

přírodovědce a lékaře evropského významu a jeho badatelsko-organizační úsilí vyvrcholilo na konci 30. let založením fyziologického ústavu, první instituce svého druhu na světě. Na slavistiku mu zbývalo méně času než dříve.⁵⁰ V téže době, konkrétně v roce 1841, přibyl do Vratislavi F. L. Čelakovský, který na tamní univerzitě získal místo profesora slavistiky. A byl to právě Čelakovský, který na sebe strhl pozornost vratislavských zájemců o slavistiku. Jeho hodiny navštěvovali z Lužických Srbů Smoler, Warko, Jan Symank.⁵¹ Dobře je to patrné na příkladu Smolerovy práce na reformě lužickosrbského pravopisu, což bylo jedno z témat, kterému se lužickosrbská sekce *Spolku pro lužické dějiny a jazyk* věnovala. Katoličtí a evangeličtí Lužičtí Srbové používali odlišný pravopis a také písmo, což se ukázalo jako výrazná překážka při stmelování národa během národní obrození. Pravopisné otázky nebyly pro Čelakovského nijak nové. Již v roce 1830 upozornil na nutnost reformy lužickosrbské ortografie v Časopisu Českého Museum ve stati *Prostonárodní písně Slovanů v Lužici Dolní*, podporoval analogickou variantu pravopisu, tj. analogicky upravenou dle češtiny a polštiny. Jan P. Jordan (1818–1891), další z lužickosrbských obrozenců, který se otázkou pravopisu také zabýval, a který studoval v Praze a počítal se k Hankovým žákům, svému učiteli psal: „Kak so Wam lubi Smolerjowo ř? Ja řewěm kak dyrbi naš řulski hólřec nawuknyć, ři a řřed pisac? To dře molenjo a řewestosć bez kónca. Tulej řadlawu mysl jo jim Čelakovský napoji! To řeje jara řikwane. Dřeli to tak dale da budžemy my Serbja naposledku řeški a pólski pisac chcyc, a tola (ničo hać) řěmski pisa.“⁵² Smoler ostatně úpravy pravopisu konzultoval s řadou osobností; své připomínky mu v dopisech sdělovali E. Štúr, F. Doucha ad.⁵³

Při zkoumání Purkyňova vlivu na členy *Spolku pro lužické dějiny a jazyk* se může jevit jako oprávněné předpokládat, že největší podíl měl na názorovém formování J. A. Smolera. Byl vychovatelem jeho synů, knihovníkem a řil v Purkyňově domácnosti. Nicméně ze Smolerovy dochované korespondence si můžeme udělat jasnou představu, jak široké byly jeho kontakty s českými, slovenskými obrozenci a významnými kulturními představiteli dalších slovanských národů. Smolerova slavistická a obrozenecká činnost tak byla ovlivňována více osobnostmi než jen Purkyňem a Čelakovským, byť s nimi byl v pravidelném takřka každodenním kontaktu. Proto se také jeví, jako nepravděpodobné v odborné literatuře tolikrát opakované tvrzení, že založení Matice lužickosrbské se událo z Purkyňova podnětu. Podíl českých obrozenců na založení *Matice lužickosrbské* uvedl na pravou

KUDĚLKA, M. (ed.): Jan Evangelista Purkyně. Sebrané spisy X. Slavistické práce. Praha 1968, 211–236.

⁵⁰ „...mi letořní rok (míněn rok 1843 – J. ř.) jako děkanu fakultatis mediace a direktoru instytutu physiologičného přemného překážek wnitřních i zevnějších se naskytló.“ Srov. dopis J. E. Purkyň P. P. Dubrovskému z 11. 7. 1843. In: FRANCEV, V. A.: Očerki po istorii řeřskago vozroźdenija. Russko-řeřskijja učenjja svjazy konca XVIII i pervoj poloviny XIX st. Varřava 1902, s. LV.

⁵¹ Srov. KUNZE, P.: Tätigkeit und Wirksamkeit des Akademischen Vereins für lausitzische Geschichte und Sprache in Breslau 1838 bis 1849/50. Lětopis B 33, 1986, s. 28.

⁵² Srov. Jordanův dopis z 6. 6. 1846 V. Hankovi. FRANCEV, V. A. (ed.): Pis'ma k Vjačeslavu Gankje iz slavjanskich zemel'. Varřava 1905, s. 426.

⁵³ Srov. CYŽ, J.: Smolerjowa korespondenca z řeřskimi a slowaskimi wótčincami. Lětopis A 17/2, 1970, s. 234–235; PÁTA, J.: Z řeřského listowanja J. E. Smolerja. Přinořk k stawiznam řeřsko-serbskich počahow. Časopis Maćicy Serbskeje 1918, s. 70 a 81–82.

míru Z. Urban, který poukázal, že český vliv na založení této instituce byl výrazně menší, než se dlouhodobě uvádělo. Za příznačné považují, že se v jeho studii jméno J. E. Purkyně vůbec neobjevuje.⁵⁴ Spornou otázkou také zůstává, zda Purkyně do *Matice lužickosrbské* vůbec vstoupil. Čelakovský se stal jejím členem jako jeden z prvních Čechů. Jan Petr míní, že Purkyně do ní nevstoupil, avšak Sigismund Musiat jej uvedl mezi významnými zahraničními členy.⁵⁵ V seznamech členů otištěných v periodiku *Časopis Mašicy Serbskeje* však Purkyně není.⁵⁶ Podobně se v jeho písemné pozůstalosti žádný diplom o členství nedochoval.⁵⁷

Jak tedy pohlížet na Purkyňovy kontakty s vratslavským akademickým *Spolkem pro lužické dějiny a jazyk*? Jak jsem ukázal výše, Purkyňův vliv na členy spolku byl limitován především malým počtem členů spolku. A nejen to. Purkyňovy podněty, jakkoliv přínosné, nepůsobily samostatně, ale zároveň s dalšími impulsy, které pocházely od ostatních lužickosrbských spolků v Lipsku, Budyšině a Praze a také od dalších osobností slovanského kulturního světa. Skutečnosti, které jsem uvedl výše a které nás opravňují domnívat se, že Purkyňův vliv na *Spolek pro lužické dějiny a jazyk* a lužickosrbské obrození vůbec byl menší, než se po dlouhá léta předpokládalo, korespondují i s výsledky výzkumu dalších badatelů, např. Z. Urbana o českém podílu na založení *Matice lužickosrbské*. Dosavadní přeceňování závažnosti jeho kontaktů s Lužickými Srby vychází z přenesení jeho významu v oblasti lékařství a přírodovědy na Purkyňovu slavistickou činnost. Naopak při kritickém zkoumání dané otázky přicházíme k závěru, že jeho ovlivnění Lužických Srbů byl vlastně nahodilý. Působil jen na to málo Lužických Srbů studujících ve Vratslavi a jen po dobu jejich studia. Jeho další kontakty s Lužicí i Lužickými Srby byly spíše ojedinělé. S Lužickými Srby udržovala styky celá řada českých obrozenců té doby, kteří se navíc profesně věnovali slavistice či některé z dalších humanitních disciplín a jejichž vliv výrazně převyšuje ten Purkyňův.

⁵⁴ Srov. URBAN, Z.: Český podíl na vzniku a činnosti Matice lužickosrbské. Lětopis A 44, 1997, 2, s. 22–30.

⁵⁵ PETR, J.: J. E. Purkyně a narodne žiwjenje serbow. Rozhled 37, 1987, s. 372.; S.: Mašica Serbska/Mašica Serbska z. t. Krótki zarys stawiznow składneje lětušeje 150. rónicy založenja. Rozhled 47, 1997, č. 1, s. 3.

⁵⁶ Srov. následující seznamy: Seznam členů MS velikonoce 1847 – 31. 12. 1856, ČMS 9/10, 1856/1857, s. 105n; Seznam členů MS 1. 1. 1857 – 31. 12. 1867, ČMS 20, 1867, s. 613n; Seznam členů MS 1. 1. 1868 – 31. 12. 1878, ČMS 31.

⁵⁷ Srov. Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond J. E. Purkyně.